

EBÜ'L-HÜSEYİN en-NÜRİ

Cüneyd-i Bağdâdî başta olmak üzere bazı dostlarıyla mektuplaştığı bilinen Ebü'l-Hüseyin en-Nürî'nin bir şiirini Kelâbâzî kaydeder (*et-Ta'arruf*, s. 204).

BİBLİYOGRAFYA :

Ahmet Subhi Furat, "Abu'l-Huseyn an-Nürî ve Makâmât al-Şulûb adlı risâlesi", *İTED*, VII/1-2, İstanbul 1978, s. 339-355; İbnü'l-Esir, *el-Lübâb*, III, 243; Serrâc, *el-Lûma'*, s. 46, 63, 68, 85, 87, 103, 430, 492; Kelâbâzî, *et-Ta'arruf*, s. 59, 136, 204; Sülemî, *Tabakât*, s. 164; Ebû Nuaym, *Hilye*, X, 249; Hatîb, *Târîhu Bağdâd*, V, 130-136; Kuşeyrî, *er-Risâle* (Uludağ), s. 152; Hücvîrî, *Keşfü'l-mahcûb* (Uludağ), s. 132; a.e. (Jukovski), s. 164, 236; Herevî, *Tabakât*, s. 190-195; Attâr, *Tezkiretü'l-evliyâ*, Leiden 1907, II, 46; İbnü'l-Cevzî, *Şifâtü's-şafve*, II, 539; a.mlf., *el-Muntazam*, VI, 77; Baklî, *Şerh-i Şaḥiyyât*, s. 165-177; a.mlf., *Meşrebü'l-ervâḥ*, s. 312; Zehebî, *A'lamü'n-nübelâ*, IX, 156; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XI, 106; İbnü'l-Mülakkın, *Tabakâtü'l-evliyâ*, s. 62; Câmî, *Nefehât*, s. 78; Lâmiî, *Nefehât Tercümesi*, s. 138; Münâvî, *el-Kevâkib*, I, 194; Sezgin, *GAS*, I, 650; Annemarie Schimmel, "Abo'l-Hosayn an-Nürî Qebela of the Lights", *Sufi*, sy. 5, London 1992, s. 14-16; a.mlf., "al-Nürî", *Eİ²* (İng.), VIII, 139-140.

MUSTAFA KARA

EBÜ'L-HÜSEYİN el-VERRÂK

(bk. VERRÂK, Ebü'l-Hüseyin).

EBÜ'L-HÜZEYL el-ALLÂF

(أبو الهذيل العلاف)

Ebü'l-Hüzeyl Muhammed b. el-Hüzeyl
b. Abdillâh el-Allâf
el-Abdî el-Basrî
(ö. 235/849-50 [?])

Basra ekolünün kurucusu
Mu'tezilî âlim.

Tercih edilen görüşe göre 135 (752) yılı civarında Basra'da doğdu. Hayatı hakkında fazla bilgi yoktur. Hayvan yemi satmakla uğraştığı veya bu işi yapanların bulunduğu mahallede oturduğu için "Al-lâf" diye tanınır. Abdî künyesinin, İran'ın güney bölgesinde yaşadığı bilinen Abdülkays kabilesinin mevâlîsinden Fars asıllı biri olduğuna işaret ettiği kabul edilir. Hayatının büyük bir kısmını geçirdiği Basra'da Vâsıl b. Atâ'nın öğrencisi Osman b. Hâlid et-Tavîl'den tahsil gördü. Bısr b. Saîd ve Ebû Osman ez-Za'ferânî de hocaları arasında zikredilir. On beş yaşında iken Basra'daki ilmi tartışmalara katıldı ve bu vesile ile Dırâr b. Amr gibi bazı ileri gelen Mu'tezile âlimlerinden faydalandı; daha sonra da onların bazı görüşlerini eleştirdi. Kız kardeşiyle evlendiği Amr b. Ubeyd'in pek çok risâ-

lesine muttali olup onlardan istifade etti. Arapça'ya tercüme edilen felsefe kitaplarını okudu ve bu alanda da kendini yetiştirdi. Yahudi, hristiyan ve Mecûsî dinlerine mensup pek çok kimseyle başarılı münazaralar yaparak bir kısmının müslüman olmasına vesile oldu. Allah'ın sınırlı bir varlık olmadığını ispatlamak amacıyla Şîî âlimlerinden Hişâm b. Hakem ile Mekke'de tartışmalarda bulundu. Uzun süre Bağdat'ta kalan Ebü'l-Hüzeyl, burada Hârûnürreşîd'in ünlü veziri Yahyâ b. Hâlid el-Bermekî'nin, daha sonra da Halife Me'mûn'un huzurunda akdedilen ilim meclislerinde birçok âlimle tanıştı. Bunlarla yaptığı tartışmalar sonunda Me'mûn nezdinde itibar kazandı. Bu arada Beytülhikme'nin reisi Sehl b. Hârûn ile dostluk kurdu. Daha sonra Sâmerâ'ya gitti ve hayatının geri kalan kısmını orada geçirdi. 100 yılı yaklaşan ömrünün son dönemlerinde gözlerini kaybetmesine rağmen zihni fonksiyonlarını yitirmedi. Kaynaklarda farklı tarihler verilmeyle birlikte tercih edilen görüşe göre 235 (849-50) yılında Sâmerâ'da vefat etti; cenaze namazı, Vezir İbn Ebû Duâd tarafından imâmet meselesinde sempati duyduğu Şîa mezhebine uygun olarak kılınıldı.

Ebü'l-Hüzeyl, Vâsıl b. Atâ ve Amr b. Ubeyd'den sonra Mu'tezile'nin itikadi mezhep haline gelmesinde oldukça önemli rol oynayan bir âlim ve düşünürdür. Yetiştirdiği öğrenciler Mu'tezile'nin gelişmesine ve güçlenmesine katkıda bulundular. Yeğeni Nazzâm, Ebû Ya'kûb eş-Şahhâm, Ali el-Esvârî, Ebû Bekir el-Esam, Sümâme b. Esres, Ca'fer b. Mübeşşir ve Ca'fer b. Harb onun öğrencilerinden bazılarıdır. Cedel ilminin kurucusu kabul edilen Allâf kelâm ilminde önemli bir mevkiye sahiptir. Cedel ilmindeki muvaffakiyetinde ve yaptığı münazaralarda başarılı olmasında Arap dilini iyi bilmesinin payı büyüktür. Aynı zamanda Arap edipleri arasında zikredilen Ebü'l-Hüzeyl'in münazaralarda eski Arap şiirleriyle istişhâd ettiği belirtilir. Ebü'l-Hüzeyl hadis rivayetleriyle de dikkati çekmesine rağmen İbn Kuteybe, onun rivayetlerine ehl-i bid'attan olduğu gerekçesiyle güvenilemeyeceğini ileri sürer. Ebü'l-Hüzeyl el-Allâf tabiat felsefesi, ilâhî sıfatlar, nübüvvet, âhiret ve insanın fiilleri gibi temel kelâm konuları üzerinde durmuş, bu konulara dair çeşitli eserler yazmıştır. Eserleri günümüze ulaşmadığından görüşlerinin bir kısmını Ebü'l-Hasan el-Eş'arî, Abdülkâhir el-Bağdâdî

ve Şehrîstânî gibi Sünnî müelliflerin tenkitlerinin yanı sıra Ebü'l-Hüseyin Hayyât ve Kâdî Abdülcebbar gibi Mu'tezilî âlimlerce yapılan nakillerden öğrenmek mümkündür. Onun görüşleri şöylece özetlenebilir:

1. Bilgi Problemi. Duyuların dışında insanın bilgi kaynağı önce akıl, sonra da doğru haberdır. Duyular ve aklın bedîhî ilkeleriyle elde edilen bilgiler zarûrî, istidlâl yoluyla elde edilenler ise iktisabîdir. Haberin doğru bilgi ifade edebilmesi için aralarında cennet ehlinde (âsi olmayan müminlerden) en az birinin bulunduğu yirmi kişi tarafından nakledilmesi gerekir. Tevâtür derecesine ulaşsa bile kâfirler ve fâsıklarca nakledilen haberler delil olarak kullanılamaz.

2. Tabiat Felsefesi. Fizik âlem atomlardan (cüz' lâ-yetecezzâ) oluşur ve sürekli değişikliğe uğrar. Maddenin bölünemeyen en küçük parçaları olan atomlar boyutsuz cevher (geometrik nokta) olup bunlar birbiriyle bitişerek cisimleri meydana getirirler. Kendi kendilerine hareket ve sükûn kabiliyeti bulunmayan cevherlerde bu özellikleri yaratan Allah'tır. Cevherler arasındaki ilişkiler kendiliğinden gerçekleşmediği gibi zorunlu da değildir. İlâhî irade taalluk etmediği takdirde ateş pamuğu yakmaz (Ali Sâmî en-Neşşâr, I, 481). Cevherlerin birleşmesiyle oluş (kevn), ayrılmasıyla bozuluş (fesad) vuku bulur. Atomlar sonlu, sınırlı ve dolayısıyla hâdis olduğuna göre âlem de sonlu, sınırlı ve hâdistir.

3. Ulûhiyyet. Her insan Allah'ın varlığına ilişkin zarûrî bilgilere doğuştan sahiptir. Temyiz çağına giren çocuklar dahi herhangi bir öğrenim görmeden ve naklî bilgilere ihtiyaç duymadan Allah'ın varlığına inanmakla yükümlüdürler. İlâhî sıfatlar O'nun zâtının aynıdır. Allah hayatla hay, ilimle âlim, kudretle kâdirdir; fakat hayat, ilim ve kudret O'nun zâtından ibaret olup sıfatlarıyla zâtı arasında gayriyet söz konusu değildir. Bununla birlikte hayat, ilim ve kudret zâtın üç tezahürünü teşkil eder. Naslarda Allah'a atfedilen vech, azamet, kibriyâ gibi kavramlar "zât" mânâsına, yed "nimet", ayn ise "ilim" anlamına gelir.

Sıfatlar, Allah'ın zıtlarıyla nitelendirilebileceği zâtfî, nitelendirilemeyeceği fiilî sıfatlar olmak üzere iki grupta toplanır. Allah sonsuz bir varlık olan zâtını bildiğinden ilmi de sonsuzdur. Ancak mahiyetleri itibarıyla sonlu ve sınırlı olduklarından yaratıkları hakkındaki ilmi ve kud-

reti de sınırlıdır. Allah herhangi bir mahalde bulunmayan irade sıfatı ile müridir. Bir şeyi yaratmayı dilemesi onu yaratması olup bu bir mahalde bulunmayan "ol" (kûn) emriyle gerçekleşir. Şu halde ilâhî kelâm, bir mahalle ihtiyaç duymayan ve duyan olmak üzere iki kısma ayrılır. Yaratmayı gerçekleştiren "kûn" kelâmı bir mahalle muhtaç olmayıp yaratma ile aynıdır ve yaratılmamıştır. Bunun dışında kalan emir, nehiy ve haber türündeki kelâm mahalle muhtaç olup mahlûktur ve levh-i mahfûzda yazılmıştır (Eş'arî, s. 663; Abdurrahman Bedevî, I, 162-168). Kullarına zulmetmeye gücü yetmekle birlikte bunu fiilen yapması muhaldir; insanlar için faydalı olanı (aslah) terketmesi câiz değildir. Çünkü Allah kullarını nimetlerinden faydalanmaları için yaratmıştır. İnsanlardaki bilgi ve idrak yeteneğini yaratan Allah olduğu gibi ihtiyarî fiillerinin gerçekleşmesi için lüzumlu olan irade ve kudreti fiilden önce kendilerine veren de O'dur. Buna göre zulümden münezze olan Allah'ın kulların fiillerini yaratması söz konusu değildir. Bütün insanların belirli bir eceli vardır. Buna göre maktul de kendi eceliyle ölür, eğer öldürülmeseydi yine aynı anda ölmesi muhakkaktı (Eş'arî, s. 257).

4. Nübüvvet. Hz. Muhammed'in en büyük mucizesi olan Kur'an-ı Kerim'in muhtevası birbiriyle çelişmeyen doğru bilgilerden oluşmuştur. Eğer âyetler çelişkili olsaydı Hz. Peygamber'in nübüvvetini yalanlamak ve onu fikren mağlûp etmek amacıyla her çareye başvuran Mekke müşrikler Kur'an'a da bu açıdan itiraz eder ve böylece emellerine ulaşırlardı. Onun nübüvveti Tevrat'ta müjdelanmıştır. Bugün ellerde dolaşan Kitâb-ı Mukaddes'in bu hususu zikretmemesi tahrife uğramış bulunmasındandır. Zira Kur'an bu gerçeği haber vermektedir (İbnü'l-Murtazâ, s. 45; Cemîl Salîbâ, XXI/3-4, s. 108-109).

5. Âhiret ve Sem'iyât Konuları. İnsanlar dünya hayatında, sorumluluklarını yerine getirmelerini sağlayacak olan fiil yapma irade ve gücüne sahip kılınmalarına karşılık âhirette böyle bir güce ihtiyaç duymayacaklardır. Zira âhiret imtihan yeri değil mükâfât ve ceza yeridir. Bundan dolayı cennetlikler cennette, cehennemlikler de cehennemde hareketsiz kalacak ve dâimî bir sükûn içinde bulunacaklardır (Eş'arî, s. 475). Eğer insanlar cennette ihtiyarî fiiller yapacak olsalardı sorumlu tutulmaları

gerekirdi, halbuki âhiret sorumluluk yeri değildir.

Nefis, ruh ve hayat farklı mânalar ihtiva eden kavramlardır. Hayat bir arazdır. Uyuyan insanda hayat vardır, fakat ruh ve nefis ondan ayrılmıştır. Nitekim Kur'an'da da bu hususa işaret edilir (ez-Zümer 39/42).

İman bütün ilâhî buyruklara uymaktan ibarettir. Büyük günahlardan kaçınanların küçük günahları, hakedilmiş bir netice olarak değil ilâhî lutf olarak affedilir. Bu sebeple küçük günahlar hakkında vaîd bulunabilir. Namaz ve oruç gibi farzları terketmek fısktır (a.g.e., s. 267, 272). Allah'ı yaratıklarına benzetenler, ilâhî hükümleri zulümle niteleyenler, ilâhî haberleri yalanlayanlar ve müslümanların üzerinde icmâ ettiği bir hususu reddedenler tekfir edilir (Abdurrahman Bedevî, I, 174).

Yeryüzü, günah işlemekten korunmuş (mâsum) olan velîlerden hiçbir zaman mahrum kalmaz. Mütevâtir haberden önce bu velîlerin söylediklerine itibar edilir. Hz. Ali Hz. Osman'dan daha faziletlidir. Hz. Ali ile onun karşısında yer alan Âişe, Talha b. Ubeydullah ve Zübeyr b. Avvâm'dan bir grup hatalı olmakla birlikte hiçbirinden teberri edilemez (Eş'arî, s. 455-457; Şehristânî, I, 53).

Ebû'l-Hüzeyl el-Allâf, tercüme faaliyetleri neticesinde oluşan felsefî kültürden de faydalanmış ve atomcu bir tabiat felsefesi geliştirerek âlemin kıdemi fikrine karşı hâdis oluşuna ilişkin deliller ortaya koyabilen ilk İslâm düşünürü mevkiini kazanmıştır. Atomcu nazariye Yunan felsefesinden almakla birlikte ona İslâmî bir muhteva kazandırmayı başarmış ve atomculuğa, mekanizme dayanan materyalist anlayıştan daha tutarlı bir yorum getirmiştir. Allâf'ın bu konudaki görüşleri daha sonra Nazzâm, İbn Keysân, Esam, Hişâm b. Hakem, İbn Hazm gibi bazı kelâmcıların dışında Mu'tezilî, Sünnî ve Şîî hemen hemen bütün kelâmcılarınca benimsenmiştir. Ebû'l-Hüzeyl, kendi fizik sistemiyle âhiret hayatının dâimî bir sükûna kavuşacağına ilişkin görüşü arasında da irtibat kurmuş, başlangıcı olan her hareketin sona ereceğini düşünmüştür; ancak Cehm b. Safvân'a yaklaşan bu görüşünden dolayı çeşitli âlimlerce eleştirilmiştir. İlahî sıfatları zâtın aynı kabul eden Muattıla ile bunları zâtın ötesinde bir mâna olarak ispat etmeye çalışan Sıfâtîyye arasında mutavassıt bir sıfat teorisi geliştirmeye çalışmışsa da ortaya koyduğu görüşler

Mu'tezile adına bir yenilik getirmemiştir. Zira Kâdî Abdülcebâr'ın da belirttiği gibi (Şerhu'l-Uşûl'l-ĥamse, s. 183), zâtın aynı olan bir ilimle âlim olmak ile zâtın dolaylı âlim olmak arasında lafız değişikliğinin ötesinde bir fark yoktur. Ebû'l-Hüzeyl'in ilim, kudret ve hayat sıfatlarını ilâhî zâtın üç tezahürü olarak görmesi, teslîs akîdesine ve Yeni Eflâtuncu anlayışa benzetilerek reddedilmiştir. Kadîm varlıkların çokluğu (taaddüd-i kudemâ) tehlikesinden korunmak amacıyla sıfatları nefyeden Ebû'l-Hüzeyl'in çeşitli unsurlardan oluşan bir ilâhî zât anlayışından kurtulamadığı kabul edilir. Hiçbir mahalde olmayan bir irade sıfatı görüşü ona ait orijinal fikirlerdendir. Kendisine nisbet edilen mâsum velî fikri Şîa'daki imâm-ı ma'sûm inancına yakın bir anlayış olarak değerlendirilmiştir. Ebû'l-Hüzeyl'in görüşlerini benimseyenlere Hüzeyliyye veya Hüzeliyye adı verilmiştir.

Ebû'l-Hüzeyl el-Allâf'ın fikirlerini Ebû'l-Hasan el-Eş'arî, Abdülkâhir el-Bağdâdî ve Şehristânî gibi Sünnî âlimlerin yanı sıra İbnü'r-Râvendî ve bazı Mu'tezilî âlimler de eleştirmiştir. Öğrencilerinden Ca'fer b. Harb'in *Tevbîhu Ebi'l-Hüzeyl ve el-Mesâ'il fi'n-na'im*'i, Bişr b. Mu'temir'in *er-Red 'alâ Ebi'l-Hüzeyl*'i, Hişâm b. Amr el-Fuâtî'nin *Kitâb 'alâ Ebi'l-Hüzeyl fi'n-na'im*'i, Ebû Ali el-Cübbâ'nın *Kitâb fi'r-red 'alâ Ebi'l-Hüzeyl fi'l-mahlûk*'u ve İsâ b. Sabîh el-Murdâr'ın (el-Mirdâr) *Fedâ'ihu Ebi'l-Hüzeyl*'i onu tenkit etmek için yazılmış olan eserlerdendir.

Eserleri. Altmıştan fazla eser yazdığı kaydedilen (İbnü'n-Nedîm, s. 204) Ebû'l-Hüzeyl el-Allâf'ın günümüze ulaşan hiçbir kitabı bilinmemektedir. Bazı kaynaklarda, *Münâzaratü Ebi'l-Hüzeyl ve mecnûnî'd-deyr* adını taşıyan bir risâ-

Ebû'l-Hüzeyl
el-Allâf'a
nisbet edilen
*Münâzaratü
Ebi'l-Hüzeyl
ve mecnûnî'd-
deyr* adlı
risâlenin
ilk sayfası
(British
Library,
nr. Or. 3991/3,
vr. 299)

le ona nisbet edilerek nüshaları zikredilmektedir (meselâ bk. Sezgin, I, 618; risâlenin bir nüshası için bk. İSAM Ktp., nr. 24374). Ancak bu risâlede, cedel ilminin kurucuları arasında yer alan ve kelâm tarihinde başarılı bir münazaracı olarak bilinen Ebü'l-Hüzeyl'in, mevhum bir Şîî âlimle Hz. Ali'nin imâmetini tartışırken yenilgiye uğramış olarak gösterilmesi onun apokrif bir eser olması ihtimalini kuvvetlendirmektedir. Ebü'l-Hüzeyl'e nisbet edilen eserleri üç gruba ayırmak mümkündür. A) Kelâm problemleriyle ilgili olanlar: *el-Uşûlül-ḥamse, Şıfatul-lâh bi'l-'adl ve nefyül-kabîh, Kitâb fi şıfatil-ğadab ve'r-rızâ mine'llâh celle şenâ'üh, Kitâbü's-Saḥat ve'r-rızâ, Kitâbü'l-İnsân mâ-hüve, Kitâbü Teşbîti'l-a'râz, Kitâbü'l-Cevâhir ve'l-a'râz, Kitâbü's-Sem' ve'l-başar, Kitâbü'l-Va'd ve'l-va'id, Mesâ'il fi'l-ḥarekât ve ḡayrihâ, Kitâbü'l-Hücce, Kitâbü'l-İstithâ'a, Kitâbü'l-Ḥarekât, Kitâb fi ḡalka's-şey' 'ani's-şey', Kitâbü't-Tefehhüm ve ḡarekâtı ehli'l-cenne, Kitâbü'l-Ḥavz ve's-şefâ'a ve 'azâbi'l-kabr, Kitâbü 'Alâmâtı şıdkâr-Resûl. B) Kelâmcılara karşı yazdığı reddiyeler: *Kitâb 'alâ men kâle bi-ta'zîbi'l-eftâl, Kitâb 'alâ Ebî Şemr fi'l-ircâ', Kitâbü'l-Maḥlûk 'alâ Ḥafş el-Ferd, Kitâbü'r-Red 'ale'l-Ḡaylâniyye fi'l-ircâ', Kitâb 'alâ Dırâr ve Cehm ve Ebî Ḥanîfe ve Ḥafş fi'l-maḥlûk, Kitâb 'alâ Ḥafş el-Ferd fi fe'ale ve yef'alü, Kitâb 'ale'n-Nazzâm fi tecvîzi'l-kudreti 'ale'z-zulm, Kitâb 'ale'n-Nazzâm fi ḡalka's-şey', Kitâb 'ale'n-Nazzâm fi'l-insân, Kitâbü'z-Zafer 'alâ İbrâhîm, Kitâbü'r-Red 'ale'l-Ḳaderiyye ve'l-Mücbire, Kitâb 'alâ aşḡâbi'l-ḡadîş fi't-teşbih, Kitâbü't-Tevlîd 'ale'n-Nazzâm, Kitâb 'alâ Dırâr, Kitâbü'l-İmâme 'ale'l-Hişâm, Kitâbü'l-Ḥad 'alâ İbrâhîm. C) Gayri müslimlere karşı yazdığı reddiyeler: *Kitâbü Milâs, Kitâb 'ale'l-Mecûs, Kitâb 'ale'l-yehûd, Kitâb 'ale's-Süfesta'iyye, Kitâbü'l-Hücce 'ale'l-mülhidîn, Kitâb 'ale'n-naşârâ, Kitâb 'alâ 'Ammâr en-Naşrânî fi'r-red 'ale'n-naşârâ, Kitâbü'r-Red 'alâ ehli'l-ed-yân, Kitâb 'ale's-Şeneviyye.***

Ebü'l-Hüzeyl el-Allâf'ın hayatı ve görüşlerine dair müstakil çalışmalar yapılmıştır. Ali Mustafa el-Gurâbî'nin *Ebü'l-Hüzeyl el-Allâf* (Kahire 1949) ve müsteşrik Richard M. Frank'ın *The Metaphysics of Created Being According to Abu'l-*

Hudayl al-Allaf (Leiden-İstanbul 1966) adlı eserleri bunlar arasında zikredilebilir.

BİBLİYOGRAFYA:

Münâzaratü Ebî'l-Hüzeyl ve mecnûni'd-deyr, İSAM Ktp., nr. 24374; Cāhiz, el-Beyân ve't-tebyîn, I, 78, 104, 150; a.mlf., el-Buḡalâ' (nşr. Tâhâ el-Hâcîrî), Kahire 1981, s. 64, 135, 285, 287, 330, 331-332; İbn Kuteybe, 'Uyûnül-aḡbâr, II, 204; III, 138; a.mlf., Te'vîlü muḡteliḡi'l-ḡadîş (nşr. M. Zührî en-Neccâr), Beyrut 1393/1973, s. 43-44; Hayyât, el-İntişâr, s. 15-21, 56, 59, 90, 109; Kâ'bî, Bâbü zikri'l-Mu'tezile min 'Maḡâlâtü'l-İslâmiyyîn' (Faḡlül-i'tizâl ve ṡabaḡâtü'l-Mu'tezile içinde, nşr. Fuâd Seyyid), Tunus 1393/1974, s. 69-70; Eş'arî, Maḡâlât (Ritter), s. 257, 267, 272, 455-457, 475, 662-663; Malatî, et-Tenbîḡ ve'r-red, s. 38-41; Makdisî, el-Bed' ve't-târîḡ, I, 42; II, 121; V, 143; İbnü'n-Nedîm, el-Fihrist, s. 185, 203-204, 214; Kâdî Abdülcebbar, Şerḡu'l-Uşûlül-ḡamse, s. 183, 544; a.mlf., Faḡlül-i'tizâl ve ṡabaḡâtü'l-Mu'tezile (nşr. Fuâd Seyyid), Tunus 1393/1974, s. 164-165, 251, 254-263; a.mlf., Mütешâbihü'l-Ḳur'ân (nşr. Adnan M. Zerzûr), Kahire 1969, s. 131-132, 165, 321, 379; Bağdâdî, el-Farḡ (Abdülhamîd), s. 121-130; Şerîf el-Murtazâ, Ema'li'l-Murtazâ, Kum 1403 hş., I, 124-126; İbn Hazm, el-Faşl, I, 12; II, 266, 294, 306, 347, 384-385; Hatîb, Târîḡu Bağdâd, III, 367-370; Şehrîstânî, el-Milel (Vekîl), I, 49-53; Safedî, Nektû'l-himyan (nşr. Ahmed Zeki Bek), Kahire 1329/1911, s. 278; İbnü'l-Murtazâ, ṡabaḡâtü'l-Mu'tezile, s. 44-49; Brockelmann, GAL Suppl., I, 338; Sezgin, GAS, I, 618; Ali Sâmi en-Nessâr, Neş'e'tül-fikri'l-felsefi fi'l-İslâm, Kahire 1977, I, 443-483; R. M. Frank, The Metaphysics of Created Being According to Abû'l-Hudhayl al-'Allâf. A Philosophical Study of the Earliest Kalâm, Nederland 1966; a.mlf., "The Divine Attributes according to the Teaching of Abû'l-Hudhayl al-'Allâf", Le Muséon, LXXXII/3-4 (1969), s. 451-506; J. R. T. M. Peters, God's Created Speech, Leiden 1976, s. 113, 128-130, 226, 251-252; Abdurrahman Bedevî, Meḡâhibü'l-İslâmiyyîn, Beyrut 1979, I, 121-197; Cemîl Salîbâ, "Ebû'l-Hüzeyl el-'Allâf", MMİAdm., XXI/3-4 (1946), s. 107-117; XXI/5-6 (1946), s. 205-217; J. Van Ess, "Abu'l-Hudhayl in Contact: The Genesis of an Anecdote", Islamic Theology and Philosophy: Studies in Honor of George F. Hourani (ed. Michael E. Marmura), Albany 1984, s. 13-30, 280-285; Carra de Vaux, "Ebülhüzeyl", İA, IV, 85-86; H. S. Nyberg, "Abu'l-Hudhayl al-'Allâf", EI² (İng.), I, 127-129; J. van Ess, "Abu'l-Hodayl al-'Allâf", EIr., I, 318-322.

METİN YURDAGÜR

EBÜ'L-KÂSİM

(أبو القاسم)

Hız. Peygamber'in künyesi.

Araplar arasında, ilk doğan çocuğa nisbetle künye alma ve bu künye ile anılma âdeti eskiden beri mevcuttur (bk. KÜNYE). Resûl-i Ekrem de Hz. Hatice'den olan ilk

oğlu Kâsım'a nisbetle Ebü'l-Kâsım künyesini almıştır. Ayrıca Hz. Peygamber, "Ben yalnız taksim ediciyim, veren ise Allah'tır" (Buhârî, "İlim", 13; Müslim, "Zekât", 100); "Ben Ebü'l-Kâsım'ım, aranızda paylaşıyorum" (Müslim, "Âdâb", 5) meâlindeki hadislerinde, kasm kökünden gelen kâsım (taksim eden, bölüştüren kimse) kelimesinin sözlük anlamına da telmihte bulunmuştur.

Hız. Peygamber'in künyesinin başkaları tarafından kullanılması hususunda farklı görüşler ileri sürülmüştür. Çocuğuna Muhammed adını koymak isteyen bir kişiye Resûl-i Ekrem adının alınabileceğini, ancak künyesinin kullanılamayacağını söylemiştir. Hız. Peygamber'in çarşıda veya Bakî Mezarlığı'nda bulunduğu bir sırada aşktan bir diğere, "Yâ Ebe'l-Kâsım!" diye seslenirse Resûlullah dönüp ona baktı. Sahâbî, "Yâ Resûlallah! Ben sana değil falana seslenmiştim" deyince Hız. Peygamber ona künyesinin değil adının kullanılmasını tavsiye etti (Buhârî, "Büyû", 49; Müslim, "Âdâb", 1). Bu hadisleri dikkate alan İmam Şâfiî, Resûl-i Ekrem'in adıyla birlikte künyesinin (Ebü'l-Kâsım Muhammed) herhangi bir kişi tarafından kullanılmasının doğru olmadığını belirtmiştir. Zâhirîler de aynı görüşü benimsemişler, hatta bazıları çocuğa Kâsım adının verilmemesi gerektiğini ileri sürmüşlerdir. Bu yasağın sonradan kaldırıldığını veya bunun sadece Hız. Peygamber'in hayatında geçerli olduğunu söyleyenler ise Hız. Ali'nin, "Yâ Resûlallah! Senden sonra doğacak çocuğuma senin adını ve künyeni vermemi uygun görür müsün?" sorusuna Resûl-i Ekrem'in, "Evet" diye cevap vermesini göz önüne almışlardır. Nitekim Hız. Ali'nin oğlu Muhammed b. Hanefiyye ile Muhammed b. Ebû Bekir ve Muhammed b. Talha b. Ubeydullah'ın künyeleri Ebü'l-Kâsım'dır. İmam Mâlik başta olmak üzere birçok âlim de bu görüştedir. İbn Cerîr et-Taberî ise hadisin neshedilmediğini, söz konusu yasağın haram değil bir edep ve nezaket meselesi olduğunu söylemektedir.

Hız. Peygamber'e Ebü'l-Kâsım künyesi yanında, babasının da künyesi olduğu söylenen Ebü'l-Kusem, yoksullara yardım edip onlarla yakından ilgilendiği için Ebü'l-erâmil ve Ebü'l-mü'minîn künyelerinin de verildiği kaynaklarda zikredilmektedir. Diğer taraftan Hız. Peygamber'in Mâriye'den olan oğlu İbrâhîm do-